

Robert Miron Staniszewski

Uniwersytet Warszawski, Polska

e-mail: robert.staniszewski@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0001-8458-4290

ADMINISTRARE – BYĆ POMOCNYM.
SPOŁECZNA PERCEPCJA WYBRANYCH ROZWIĄZAŃ
ZDEFINIOWANYCH W USTAWIE Z DNIA 12 MARCA
2022 R. O POMOCY OBYWATELOM UKRAINY
W ZWIĄZKU Z KONFLIKTEM ZBROJNYM NA
TERYTORIUM TEGO PAŃSTWA ORAZ INNYCH
DZIAŁAŃ DOTYCZĄCYCH TEJ PROBLEMATYKI

ADMINISTRARE – TO BE HELPFUL.
PUBLIC PERCEPTION OF SELECTED SOLUTIONS DEFINED IN
THE ACT OF 12 MARCH 2022 ON ASSISTANCE TO THE CITIZENS
OF UKRAINE IN CONNECTION WITH THE ARMED CONFLICT
ON THE TERRITORY OF THIS COUNTRY AND OTHER
ACTIVITIES RELATED TO THIS ISSUE

Abstract

In the article, the author attempts to reconstruct the social perception of assistance provided to refugees from Ukraine in relation to selected solutions defined in the Act of 12 March 2022 on assistance to Ukrainian citizens in connection with the armed conflict

on the territory of this country (Journal of Laws of 2022, item 583) and other activities related to this issue. The analysis is based on the results of a public opinion poll which was conducted from 30 April to 30 May 2022 on a nationwide sample of people aged 16-65 (N=380). Considerations are conducted in reference to the meaning of the term *administrare* – “to be helpful”.

KEY WORDS

administrare, administration, public administration, ethics, be helpful, common good, social perception, refugees, migrants, Ukraine, Poland, war in Ukraine, Law on Assistance to Citizens of Ukraine, 500 plus, public opinion, Social Perception of Migrants Index SPMI

SŁOWA KLUCZOWE

administracja, administracja publiczna, etyka, być pomocnym, dobro wspólne, percepcja społeczna, uchodźcy, migranci, Ukraina, Polska, wojna na Ukrainie, ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy, 500 plus, opinia publiczna, wskaźnik społecznej percepcji migrantów, SPMI

WPROWADZENIE

Jak wielokrotnie podkreślano w literaturze przedmiotu, administracja publiczna w Polsce w okresie transformacji systemowej ulega permanentnej zmianie. Definiowane są nowe cele, zadania, powstają nowe organy lub modyfikowane są te dotychczas funkcjonujące. Procesowi temu towarzyszą zmieniające się uwarunkowania prawne. Jak zaznacza Jolanta Itrich-Drabarek, „administracja publiczna jest trwałym elementem systemu politycznego, z jednej strony jej rola i zadania mają charakter stały – związane są z utrzymaniem funkcji państwa [...], z drugiej zaś mają charakter zmienny – związany z adaptacją do zmieniających się warunków otoczenia, zmian ekonomicznych, społecznych, politycznych”¹.

Jednym z kluczowych wyzwań dotyczących adaptacji do zmieniających się uwarunkowań, przed którymi stanęło państwo polskie w 2022 r., w tym administracja publiczna, jest konflikt zbrojny na terytorium Ukrainy. Konsekwencja tego stanu rzeczy to masowy exodus ludności cywilnej. Jak podaje Straż Graniczna, od 24 lutego 2022 r. przez przejścia graniczne z Ukrainą na terytorium

¹ J. Itrich-Drabarek (red.), *Encyklopedia administracji publicznej*, Warszawa 2018, s. 11.

Polski przedostało się 8,254 mln osób, w tym 6,427 mln osób wróciło do Ukrainy (stan na dzień 7 grudnia 2022 r.)². Na mocy ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy do końca września 2022 r. zarejestrowano w Polsce prawie 1,4 mln obywateli tego państwa oraz członków ich rodzin³. Dla porównania ludność Polski w końcu czerwca 2021 r. liczyła 38,162 mln osób⁴. Należy podkreślić, że wielkość tej migracji jest bezprecedensowa w powojennej historii Polski, jak również unikatowa na skalę europejską, mając na względzie relatywnie krótki okres jej trwania. Porównując te dane z liczbą imigrantów w społeczeństwie europejskim liczącym 447,2 mln mieszkańców, obywatele spoza UE stanowili 23,7 mln (stan na dzień 1 stycznia 2021 r.). Tym samym ich udział wyniósł 5,3% całkowitej liczby ludności Unii Europejskiej⁵.

Jak podaje *Encyklopedia Administracji Publicznej*, termin „administracja” wywodzi się z języka łacińskiego od słowa *ministrare* i oznacza „służenie, wykonywanie, czynność podporządkowaną rozkazom”⁶. Pisany z przedrostkiem ad- („ku”) – nadaje tej aktywności cechę potencjalnej celowości. Tym samym nazwa ta jest równoważna takim terminom jak „służba, przewodnictwo, kierownictwo, prowadzenie, zarząd, zarządzanie lub organizowanie dla osiągnięcia ustalonego celu”. I w takim kontekście jest przeważnie analizowana. Należy jednak podkreślić, że pojęcie to jest również synonimem słowa „pomoc”, a łacińskie określenie *administrare* oznacza „być pomocnym”⁷. Analizując znaczenie terminu, warto również odnieść się do wartości etycznych, które nierozzerwalnie z nim się wiążą. Jak zaznacza Bogumił Szmulik, dzięki administracji stworzono „system gwarancji prawnych i odpowiedzialności administracyjnej, a jej aktywność oparto o zasadę ciągłości i nakierowano na urzeczywistnianie szeroko pojętego dobra wspólnego”⁸.

Uwzględniając powyższe założenia, w artykule podjęto próbę oceny przez pryzmat społecznej percepcji wybranych rozwiązań zdefiniowanych w ustawie z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem

² Straż Graniczna, Tweet @Straz_Graniczna, https://twitter.com/Straz_Graniczna/status/1600746427503689728 (dostęp: 8.12.2022).

³ Dziennik Gazeta Prawna, *Ilu obywateli Ukrainy uzyskało numery PESEL? Urząd podaje dane*, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykul/8572320,obywatele-ukrainy-pesel.html> (dostęp: 8.12.2022).

⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2021 r. Stan w dniu 30 czerwca*, Warszawa 2021, s. 8.

⁵ Komisja Europejska, *Statystyki dotyczące migracji do Europy*, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-of-life/statistics-migration-europe_pl#RefugeesinEurope (dostęp: 16.06.2022).

⁶ *Encyklopedia Administracji Publicznej*, <http://encyklopediaap.uw.edu.pl/index.php/Administracja> (dostęp: 16.06.2022).

⁷ W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1963, s. 26.

⁸ B. Szmulik, (w:) B. Szmulik, S. Serafin, K. Miaskowska-Daszkiewicz (red.), *Zarys prawa administracyjnego*, Warszawa 2016, s. 2.

zbrojnym na terytorium tego państwa⁹, jak również innych działań dotyczących tej problematyki.

W artykule dokonano analizy społecznej percepcji w odniesieniu do takich kwestii (zmiennych) jak:

- ocena zasadności wdrożenia ustawy o pomocy dla obywateli Ukrainy;
- ocena dostępu uchodźców z Ukrainy do bezpłatnej opieki zdrowotnej;
- ocena dostępu do świadczeń rodzinnych oraz wychowawczych w tym 500 plus;
- ocena dostępu do pomocy społecznej w tym zasiłków;
- ocena dostępu do dodatkowego, jednorazowego świadczenia w wysokości 300 zł;
- ocena zrefinansowania z budżetu państwa kosztów zakwaterowania i wyżywienia uchodźców z Ukrainy;
- ocena dostępu do polskich szkół dzieci uchodźców z Ukrainy.

W celu uzyskania odpowiedzi na powyżej zdefiniowane pytania (problemy badawcze) przeprowadzono pod kierunkiem autora badanie opinii publicznej „Społeczna percepcja uchodźców z Ukrainy, migrantów oraz działań podejmowanych przez rząd Mateusza Morawieckiego”¹⁰. Badanie zrealizowała w ramach projektu „Społeczna percepcja zjawisk i procesów w okresie transformacji systemowej w Polsce” Katedra Socjologii Polityki i Marketingu Politycznego Wydziału Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Przeprowadzono je w ramach procedury *mixed-mode*. Każdy z respondentów biorących udział w badaniu samodzielnie wybierał jedną z metod: CATI (*Computer Assisted Telephone Interviewing*) – wywiad telefoniczny po nawiązaniu kontaktu przez ankietera, CAWI (*Computer Assisted Web Interview*) – samodzielne wypełnienie ankiety internetowej przez respondenta, do której dostęp był możliwy wyłącznie po otrzymaniu linka od ankietera, CAPI (*Computer Assisted Personal Interviews*) – wywiad bezpośredni z udziałem ankietera. W przypadku każdej z zastosowanych metod badawczych kwestionariusz wywiadu miał taką samą strukturę oraz zestaw pytań. Badanie zostało przeprowadzone w dniach od 30 kwietnia do 23 maja 2022 r. na próbie ogólnopolskiej liczącej 380 osób w wieku 16–65 lat (w tym 70% wywiadów zrealizowano metodą CAWI, 23,9% – metodą CATI oraz 6,1% – metodą CAPI). Błąd maksymalny: 5%. Poziom ufności: 95%.

⁹ Dz.U. z 2022 r., poz. 583.

¹⁰ R. Staniszewski, *Społeczna percepcja uchodźców z Ukrainy, migrantów oraz działań podejmowanych przez rząd Mateusza Morawieckiego – raport z badania opinii publicznej*, https://www.researchgate.net/publication/361039890_Spoleczna_percepcja_uchodzcow_z_Ukrainy_migrantow_oraz_dzialan_podejmowanych_przez_rzad_Mateusza_Morawieckiego_-_raport_z_badania_opinii_publicznej, DOI: 10.13140/RG.2.2.17930.34243 (dostęp: 16.06.2022).

OCENA ZASADNOŚCI WDROŻENIA USTAWY O POMOCY DLA OBYWATELI UKRAINY

Jak wspomniano we wstępie, w dniu 24 lutego 2022 r. doszło do ataku armii Federacji Rosyjskiej na terytorium Ukrainy. Niecałe dwa tygodnie później, 7 marca, do Sejmu wpłynął rządowy projekt ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (druk nr 2069)¹¹. Projekt ustawy przedstawiony przez rząd Mateusza Morawieckiego określał szczególne zasady zalegalizowania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej pobytu obywateli Ukrainy, którzy wjechali na terytorium kraju bezpośrednio z terytorium Ukrainy w związku z działaniami wojennymi. Jednym z kluczowych elementów podjętych w projekcie ustawy poza przepisami gwarantującymi legalność pobytu było określenie form wsparcia dla obywateli Ukrainy, w tym m.in. szczególnych zasad powierzenia im pracy oraz zasad podejmowania i wykonywania przez nich działalności gospodarczej. Projekt regulował również kwestie dotyczące m.in.:

- pomocy udzielanej obywatelom Ukrainy przez wojewodów, jednostki samorządu terytorialnego oraz przez inne podmioty;
- utworzenia funduszu pomocy mającego na celu finansowanie zadań określonych w projekcie ustawy;
- regulacji związanych z kształceniem, wychowaniem i opieką dzieci i uczniów będących obywatelami Ukrainy;
- zasad funkcjonowania uczelni w związku z zapewnianiem miejsc na studiach dla obywateli tego kraju.

Projekt ustawy określał również zasady, na jakich miała być udzielana pomoc, w tym o charakterze socjalnym dla obywateli Ukrainy. Zgodnie z nim wojewodowie w uzasadnionych przypadkach mogli zapewnić obywatelom Ukrainy pomoc polegającą na:

- zakwaterowaniu,
- dostarczeniu całodziennego wyżywienia zbiorowego,
- zapewnieniu transportu do miejsc zakwaterowania,
- sfinansowaniu przejazdów środkami transportu publicznego.

Ustawa została podpisana przez Prezydenta RP w dniu 12 marca 2022 r. i tego samego dnia weszła w życie. W celu weryfikacji społecznej percepcji wybranych rozwiązań zdefiniowanych w ustawie o pomocy obywatelom Ukrainy respondentom w wieku 16–65 lat biorącym udział w badaniu zadano pytanie: „Czy przyjęcie ustawy o pomocy dla obywateli Ukrainy, którzy przybyli do Polski w związku z działaniami wojennymi, było zasadne?”. Zdecydowana większość

¹¹ Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Rządowy projekt ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2069>, druk nr 2069 (dostęp: 16.06.2022).

(60%) odpowiedziała, że tak (w tym 27% – zdecydowanie tak). Odmiennego zdania było 10% badanych. Niemal identyczna liczba osób (11%) miała trudność w ocenie zasadności przyjęcia ustawy. Na uwagę zasługuje fakt, że blisko jedna piąta badanych (19%) nie słyszała o tym akcie normatywnym. Po wykluczeniu z analiz ich odpowiedzi trzy czwarte Polaków (75%), którzy słyszeli o tej ustawie, uważa, że przyjęcie jej było zasadne, a odmiennego zdania jest co dziesiąta osoba (12%). Tym samym można jednoznacznie stwierdzić, że zdecydowana większość Polaków¹² uważa, że przyjęcie ustawy o pomocy dla obywateli Ukrainy było zasadne. Szczegółowe dane prezentuje rysunek 1.

Rysunek 1. Czy przyjęcie ustawy o pomocy dla obywateli Ukrainy, którzy przybyli do Polski w związku z działaniami wojennymi, było zasadne? (N=380)

Źródło: opracowane własne.

Aby przeanalizować społeczną percepcję ustawy o pomocy dla obywateli Ukrainy, należało również ustalić, czy istnieją zależności pomiędzy zmiennymi, a jeżeli tak, to jakie. W tym przypadku zweryfikowano korelacje pomiędzy zmienną zależną „Czy przyjęcie ustawy o pomocy dla obywateli Ukrainy, którzy przybyli do Polski w związku z działaniami wojennymi, było zasadne?” oraz zmiennymi socjodemograficznymi (niezależnymi) charakteryzującymi respondentów, tj. płeć, wiek, miejsce zamieszkania, wykształcenie, dochód na jedną osobę w gospodarstwie domowym, podróże poza granice Polski, aktywność oraz preferencje religijne, udział w wyborach parlamentarnych w 2019 r., preferencje polityczne w wyborach parlamentarnych w 2019 r., potencjalny udział w wybo-

¹² Termin „Polacy” użyty w artykule w odniesieniu do wyników badania oznacza Polaków w wieku 16–65 lat.

rach parlamentarnych w 2022 r. (gdyby takie miały miejsce), preferencje polityczne w wyborach parlamentarnych w 2022 r. oraz źródła informacji na temat wojny w Ukrainie. W celu identyfikacji zależności pomiędzy zmiennymi posłużono się współczynnikiem V-Cramera, który jest miarą powiązania opartą na teście chi-kwadrat wynikającą z wyciągnięcia pierwiastka kwadratowego z ilorazu statystyki chi-kwadrat oraz liczebności próby. Miara V-Cramera jest również miarą siły powiązania opartą na chi-kwadracie¹³. Współczynnik ten wyrażony jest wzorem:

$$V = \sqrt{\frac{\chi^2}{n \min(k-1, r-1)}},$$

gdzie:

V – współczynnik V-Cramera,

χ^2 – wynik testu zgodności chi-kwadrat,

n – łączna liczba obserwacji,

$\min(k-1, r-1)$ – minimalna z wartości: $k-1$, $r-1$,

k – liczba kolumn w tabeli kontyngencji,

r – liczba wierszy w tabeli kontyngencji.

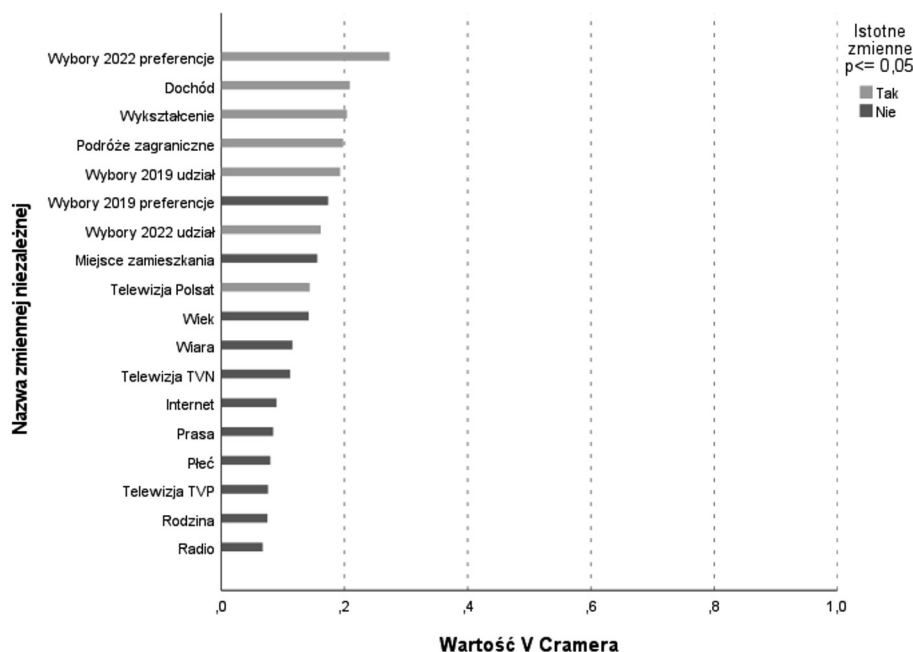
W wyniku obliczeń opartych na współczynniku V-Cramera można otrzymać wartość pomiędzy 0 a +1 (włącznie). Analizując dane, należy pamiętać, że czym wynik jest bliższy 0, tym słabszy jest związek między badanymi cechami, a im bliższy 1, tym ten związek jest silniejszy.

Po przeprowadzeniu analizy korelacji predyktorów opartych na współczynniku V-Cramera stwierdzono, że istnieje zależność pomiędzy zmienną zależną „Czy przyjęcie ustawy o pomocy dla obywateli Ukrainy, którzy przybyli do Polski w związku z działaniami wojennymi, było zasadne?”, a takimi zmiennymi socjodemograficznymi (niezależnymi) jak: preferencje polityczne w wyborach parlamentarnych w 2022 r., dochód na jedną osobę w gospodarstwie domowym, wykształcenie, podróże poza granice Polski, udział w wyborach parlamentarnych w 2019 r., potencjalny udział w wyborach parlamentarnych w 2022 r. (gdyby takie miały miejsce) oraz źródła informacji na temat wojny w Ukrainie – telewizja Polsat. Związek ten jest najsilniejszy w przypadku zmiennej preferencje polityczne w wyborach parlamentarnych w 2022 r. Po przeanalizowaniu rozkładu danych w tabeli krzyżowej dotyczącego ww. zmiennych należy stwierdzić, że najwyższy poziom akceptacji ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy występuje wśród zwolenników Lewicy (89,5%), Polski 2050 Szymona Hołowni (84,4%), Prawa i Sprawiedliwości (81,6%) oraz Koalicji Obywatelskiej (80,3%), najniższy zaś wśród elektoratu Konfederacji Wolność i Niepodległość (41,7%). Ze względu na bardzo niski udział w próbie nie wyprowadzono wniosków o charakterze uogólniającym

¹³ IBM SPSS Statistics, *Tabele krzyżowe: Statystyki*, <https://www.ibm.com/docs/pl/spss-statistics/27.0.0?topic=crosstabs-statistics> (dostęp: 16.06.2022).

dotyczących elektoratów: PSL, Kukiz'15, Porozumienia Jarosława Gowina oraz Solidarnej Polski. Szczegółowe dane dotyczące korelacji predyktorów na podstawie współczynnika V-Cramera prezentuje rysunek 2.

Rysunek 2. Czy przyjęcie ustawy o pomocy dla obywateli Ukrainy, którzy przybyli do Polski w związku z działaniami wojennymi, było zasadne? Korelacja predyktorów (istotne zmienne) na podstawie współczynnika V-Cramera

Źródło: opracowane własne.

Do przeanalizowania społecznej percepcji ustawy konieczne jest również odniesienie się do zagadnienia znacznie szerszego, tj. dotyczącego pomocy dla Ukrainy w czasie wojny z Rosją udzielanej przez państwo polskie. Podobnie jak w przypadku samej ustawy, która jest formalnoprawnym rozwiązaniem regulującym tryb oraz zasady udzielania pomocy, zdecydowana większość Polaków również w wymiarze dotyczącym wartości etycznych uważa, że taka pomoc jest konieczna. Na pytanie: „Czy Pana(i) zdaniem Polska powinna pomagać Ukrainie w czasie wojny z Rosją?”, 91% badanych odpowiedziało, że tak (w tym aż 56%, że zdecydowanie tak). Nie akceptuje takiej pomocy zaledwie 3% badanych, a 6% nie ma zdania w przedmiotowej kwestii. Tego typu deklaracje dotyczące wsparcia (pomocy) dla jednej ze stron konfliktu zbrojnego są unikatowe, nie tylko dla badań opinii publicznej realizowanych w Polsce w okresie transformacji systemowej, ale również w wymiarze globalnym. Szczegółowe dane prezentuje rysunek 3.

Rysunek 3. Czy Pana(i) zdaniem Polska powinna pomagać Ukrainie w czasie wojny z Rosją? (N=380)

Źródło: opracowane własne.

OCENA DOSTĘPU UCHODźCÓW Z UKRAINY DO BEZPŁATNEJ OPIEKI ZDROWOTNEJ

Zgodnie z art. 37 ust. 1 ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy:

Obywatel Ukrainy, którego pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest uznawany za legalny na podstawie art. 2 ust. 1, jest uprawniony do opieki medycznej udzielanej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej obejmującej świadczenia opieki zdrowotnej na zasadach i w zakresie, w jakim osobom objętym obowiązkowym lub dobrowolnym ubezpieczeniem zdrowotnym przysługuje prawo do świadczeń na podstawie ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz. U. z 2021 r. poz. 1285, z późn. zm.), z wyłączeniem leczenia uzdrowiskowego i rehabilitacji uzdrowiskowej, a także podania produktów leczniczych wydawanych świadczeniobiorcom w ramach programów polityki zdrowotnej ministra właściwego do spraw zdrowia¹⁴.

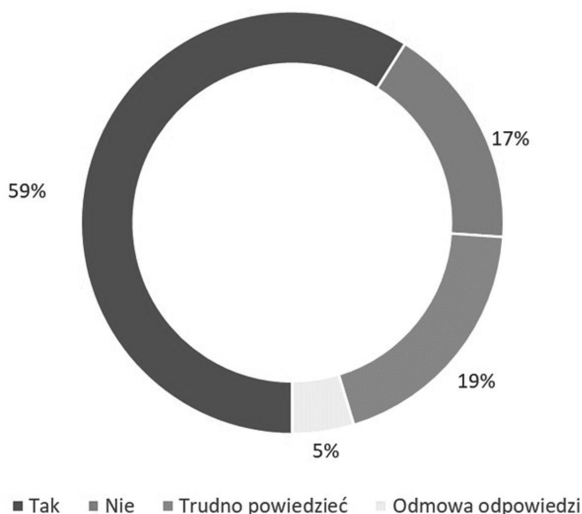
¹⁴ Internetowy System Aktów Prawnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000583>, (dostęp: 16.06.2022) [wszystkie fragmenty ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy cytowane w artykule pochodzą z tego źródła – przyp. red.].

Jednocześnie ustawa wskazuje źródło finansowania świadczeń opieki zdrowotnej dla obywateli Ukrainy, którym jest dotacja celowa z budżetu państwa udzielona z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw zdrowia.

Ze wstępnych szacunków podanych przez wiceministra zdrowia, Waldemara Kraskę, w dniu 14 marca 2022 r. wynikało, że koszt opieki medycznej dla uchodźców z Ukrainy będzie wynosił około 300 mln zł miesięcznie¹⁵. Należy zaznaczyć, że w tamtym okresie przebywało w Polsce około 1,7 mln uchodźców z Ukrainy.

Mając na względzie powyższe kwestie, poddano ocenie wdrożenie przez rząd Mateusza Morawieckiego rozwiązań formalno-prawnych umożliwiających uzyskanie dostępu do bezpłatnej opieki zdrowotnej przez uchodźców. W tym celu zadano pytanie: „Czy Pana(i) zdaniem uchodźcy z Ukrainy powinni mieć dostęp do bezpłatnej opieki zdrowotnej w takim samym zakresie jak Polacy?”. Analiza uzyskanych odpowiedzi wskazuje, że zdecydowana większość Polaków (59%) akceptuje objęcie bezpłatnym systemem zdrowotnym uchodźców z Ukrainy. Odmiennego zdania był co piąty badany (17%). Pełny rozkład odpowiedzi na zadane pytanie prezentuje rysunek 4.

Rysunek 4. Czy Pana(i) zdaniem uchodźcy z Ukrainy powinni mieć dostęp do bezpłatnej opieki zdrowotnej w takim samym zakresie jak Polacy? (N=380)

Źródło: opracowane własne.

¹⁵ M. Majewska, *Kraska podał miesięczny koszt opieki medycznej uchodźców z Ukrainy. „Nie szczydzimy pieniędzy”*, <https://pulsmedycyny.pl/kraska-podal-miesieczny-koszt-opieki-medycznej-uchodzcow-z-ukrainy-nie-szczedzimy-pieniedzy-1144103> (dostęp: 16.06.2022).

OCENA DOSTĘPU DO ŚWIADCZEŃ RODZINNYCH ORAZ WYCHOWAWCZYCH, W TYM 500 PLUS

Jedną z najbardziej kontrowersyjnych kwestii dotyczących pomocy dla uchodźców z Ukrainy było objęcie ich świadczeniami rodzinnymi oraz wychowawczymi, w tym programem 500 plus. Należy zaznaczyć, że w polskim systemie prawnym od dnia 1 stycznia 2014 r. między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą funkcjonuje umowa o zabezpieczeniu społecznym¹⁶, a tym samym nie była to pierwsze regulacja dotycząca tej kwestii. Sprawą dyskusyjną jest jednak obecność tej umowy oraz jej skutków w świadomości społecznej. Pytanie to pozostaje bez odpowiedzi.

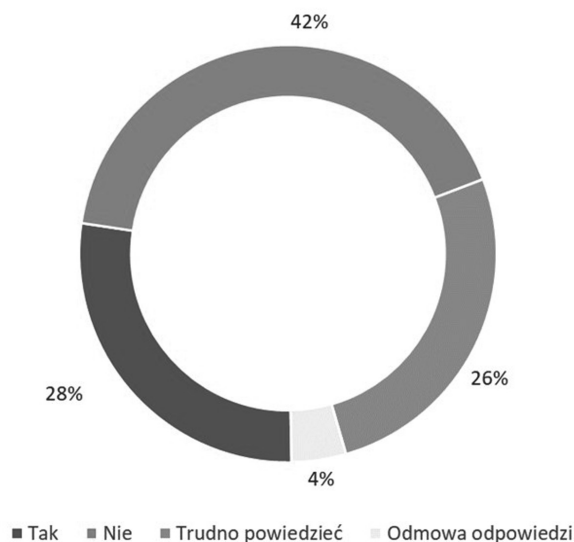
Pomimo obowiązywania ww. umowy postanowiono uregulować problematykę świadczeń rodzinnych oraz wychowawczych w ustawie o pomocy obywatelom Ukrainy. Ustawa w przedmiotowej kwestii stwierdza, że:

Obywatelowi Ukrainy przebywającemu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, którego pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest uznawany za legalny na podstawie art. 2 ust. 1, przysługuje prawo do: 1) świadczeń rodzinnych [...], 2) świadczenia wychowawczego, [...] jeżeli zamieszkuje z dziećmi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, 3) świadczenia dobry start [...], jeżeli zamieszkuje z dziećmi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, 4) rodzinnego kapitału opiekuńczego [...], jeżeli zamieszkuje z dziećmi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, 5) dofinansowania obniżenia opłaty rodzica za pobyt dziecka w żłobku, klubie dziecięcym lub u dziennego opiekuna [...], jeżeli zamieszkuje z dziećmi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej – odpowiednio na zasadach i w trybie określonych w tych przepisach, z wyłączeniem warunku posiadania karty pobytu z adnotacją „dostęp do rynku pracy”.

W celu zweryfikowania społecznej percepcji dotyczącej postrzegania dostępu uchodźców z Ukrainy do tego typu świadczeń zadano pytanie: „Czy Pana(i) zdaniem uchodźcy z Ukrainy powinni mieć dostęp do świadczeń rodzinnych oraz wychowawczych, np. 500 plus, w takim samym zakresie jak Polacy?”. Tym razem, w przeciwieństwie do pytania o świadczenia zdrowotne, większość badanych Polaków w wieku 16–65 lat (42%) opowiedziała się przeciw objęciu uchodźców z Ukrainy polskimi świadczeniami rodzinnymi oraz wychowawczymi. Za poszerzeniem grupy beneficjentów systemu jest jedna czwarta badanych (28%). Na uwagę zasługuje również podobny odsetek respondentów (26%) niemających jednoznacznego zdania w tej kwestii. Pełne dane przedstawia rysunek 5.

¹⁶ Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym, sporządzona w Kijowie w dniu 18 maja 2012 r. (Dz.U. z 2013 r., poz. 1373), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20130001373/O/D20131373.pdf> (dostęp: 16.06.2022).

Rysunek 5. Czy Pana(i) zdaniem uchodźcy z Ukrainy powinni mieć dostęp do świadczeń rodzinnych oraz wychowawczych, np. 500 plus, w takim samym zakresie jak Polacy? (N=380)

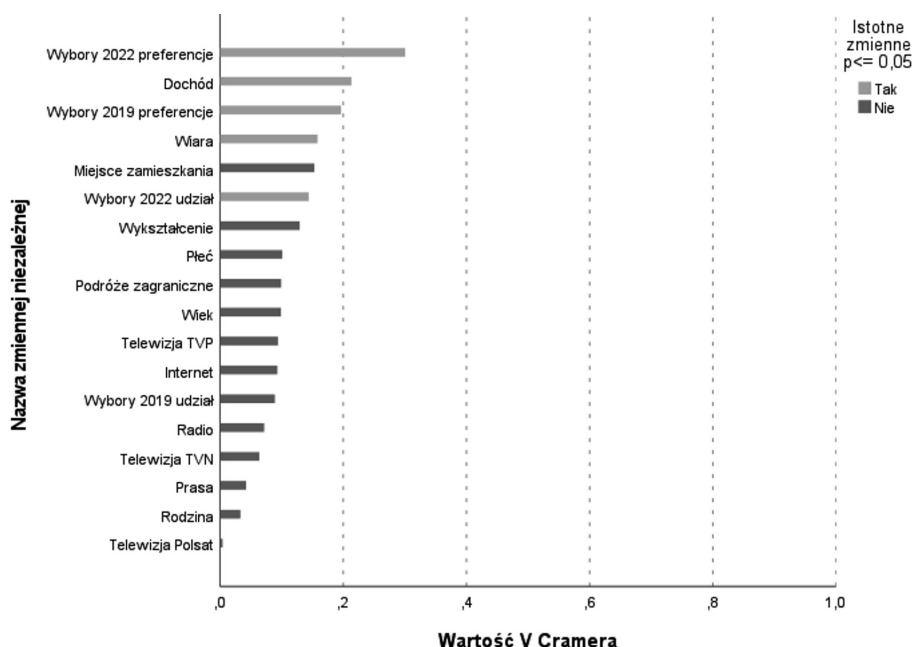
Źródło: opracowane własne.

Aby zweryfikować społeczną percepcję dostępu uchodźców z Ukrainy do świadczeń rodzinnych oraz wychowawczych, należało również ustalić, czy istnieją zależności pomiędzy zmiennymi, a jeżeli tak, to jakie. Tym samym zweryfikowano korelacje pomiędzy zmienną zależną „Czy Pana(i) zdaniem uchodźcy z Ukrainy powinni mieć dostęp do świadczeń rodzinnych oraz wychowawczych, np. 500 plus, w takim samym zakresie jak Polacy?” oraz zmiennymi socjodemograficznymi (niezależnymi) charakteryzującymi respondentów, które zostały już wskazane w artykule. W celu identyfikacji zależności pomiędzy zmiennymi posłużono się ponownie współczynnikiem V-Cramera.

Analiza wykazała, że istnieje korelacja predyktorów w odniesieniu do takich zmiennych socjodemograficznych (niezależnych) jak: preferencje polityczne w wyborach parlamentarnych w 2022 r., dochód na jedną osobę w gospodarstwie domowym, preferencje polityczne w wyborach parlamentarnych w 2019 r., aktywność oraz preferencje religijne, potencjalny udział w wyborach parlamentarnych w 2022 r. (gdyby takie miały miejsce). Związek ten podobnie jak we wcześniej analizowanym przypadku jest najsilniejszy w odniesieniu do zmiennej preferencje polityczne w wyborach parlamentarnych w 2022 r. Analizując rozkład danych z tabeli krzyżowej dotyczących ww. zmiennych, należy stwierdzić, że najwyższy poziom akceptacji dla objęcia uchodźców z Ukrainy polskimi świadczeniami rodzinnymi oraz wychowawczymi występuje wśród elektoratów:

Prawa i Sprawiedliwości (51,3% za, 33,3% przeciw) oraz Lewicy (50,0% za, 22,7% przeciw). Przeciwni temu rozwiązaniu są wyborcy: Konfederacji Wolność i Niepodległość (83,3% przeciw, 0% za), Koalicji Obywatelskiej (40,8% przeciw, 38,0% za) oraz Polski 2050 Szymona Hołowni (35,1% przeciw, 21,6% za). Ze względu na bardzo niski udział w próbie nie wyprowadzono wniosków o charakterze uogólniającym dotyczących elektoratów: PSL-u, Kukiz'15, Porozumienia Jarosława Gowina oraz Solidarnej Polski. Szczegółowe dane dotyczące korelacji predyktorów na podstawie współczynnika V-Cramera prezentuje rysunek 6.

Rysunek 6. Czy Pana(i) zdaniem uchodźcy z Ukrainy powinni mieć dostęp do świadczeń rodzinnych oraz wychowawczych, np. 500 plus, w takim samym zakresie jak Polacy?
Korelacja predyktorów (istotne zmienne) na podstawie współczynnika V-Cramera

Źródło: opracowane własne.

OCENA DOSTĘPU DO POMOCY SPOŁECZNEJ, W TYM ZASIŁKÓW

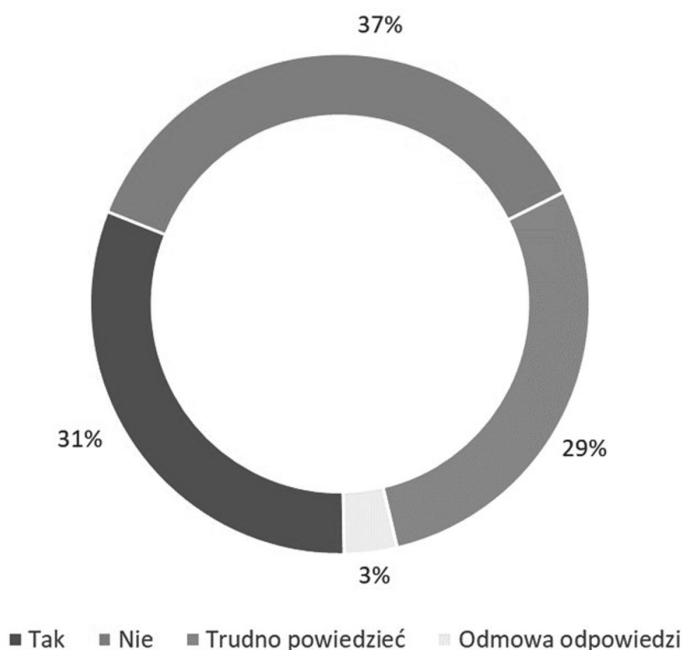
Podobnie jak to ma miejsce w przypadku świadczeń rodzinnych oraz wychowawczych, dostęp do pomocy społecznej, w tym zasiłków, dla obywateli Ukrainy reguluje umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym. Szczegółowe warunki, na jakich bezrobotny może skorzystać z postanowień art. 9 umowy, reguluje art. 5 porozumienia administracyjnego w sprawie

stosowania umowy między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym, które zostało podpisane w Kijowie dnia 18 maja 2012 r.¹⁷

Problematyka ta została również uregulowana w ustawie o pomocy obywatelom Ukrainy. Ustawa w art. 22 ust. 6 stwierdza, że: „Obywatel Ukrainy, o którym mowa w ust. 1, może zarejestrować się oraz zostać uznany jako osoba bezrobotna albo poszukująca pracy, o której mowa w art. 2 ust. 1 pkt 2 albo 22 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2021 r. poz. 1100, z późn. zm.)”.

Podobnie jak w przypadku dostępu do świadczeń rodzinnych oraz wychowawczych blisko dwie piąte osób objętych badaniem (37%) nie akceptuje włączenia uchodźców z Ukrainy do systemu pomocy społecznej, w tym udzielania zasiłków w takim samym zakresie jak w przypadku Polaków. Za udzieleniem dostępu do pomocy społecznej jest blisko jedna trzecia respondentów (31%) i niemalże tyle samo (29%) nie ma zdania w przedmiotowej kwestii. Pełne dane prezentuje rysunek 7.

Rysunek 7. Czy Pana(i) zdaniem uchodźcy z Ukrainy powinni mieć dostęp do pomocy społecznej, np. zasiłków, w takim samym zakresie jak Polacy? (N=380)

Źródło: opracowane własne.

¹⁷ Porozumienie administracyjne w sprawie stosowania Umowy między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym, podpisane w Kijowie dnia 18 maja 2012 r. (Dz.U. z 2013 r., poz. 1375), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20130001375/O/D20131375.pdf> (dostęp: 16.06.2022).

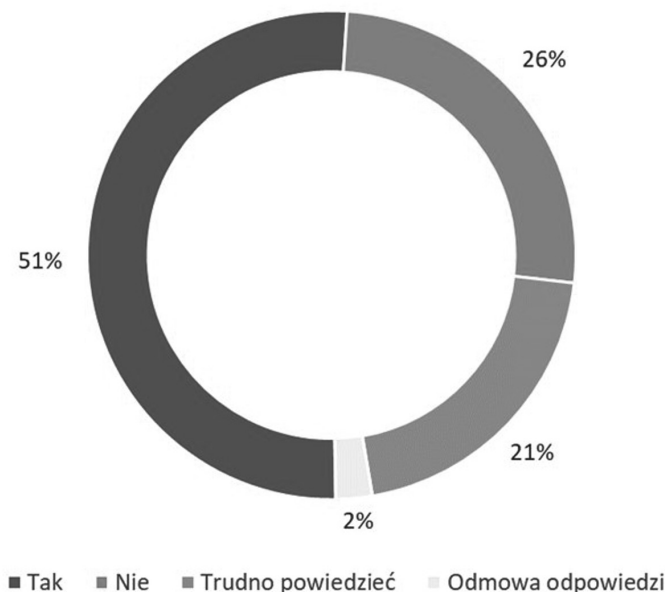
OCENA DOSTĘPU DO DODATKOWEGO, JEDNORAZOWEGO ŚWIADCZENIA W WYSOKOŚCI 300 ZŁ

Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy wprowadziła również nowe rozwiązania przeznaczone wyłącznie dla uchodźców, w tym możliwość uzyskania dodatkowego, jednorazowego świadczenia w wysokości 300 zł. Kwestia ta jest regulowana przez art. 31 ust. 1:

Obywatelowi Ukrainy, którego pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest uznawany za legalny na podstawie art. 2 ust. 1 i który został wpisany do rejestru PESEL, przysługuje pomoc w postaci jednorazowego świadczenia pieniężnego w wysokości 300 zł na osobę, przeznaczonego na utrzymanie, w szczególności na pokrycie wydatków na żywność, odzież, obuwie, środki higieny osobistej oraz opłaty mieszkaniowe.

Analiza odpowiedzi uzyskanych w ramach badania wskazuje, że większość Polaków (51%) akceptuje tego typu dodatkowe, jednorazowe świadczenie w wysokości 300 zł dla obywateli Ukrainy. Wdrożonego rozwiązania nie popiera jedna czwarta badanych (26%), a jedna piąta nie ma jednoznacznego zdania w tej kwestii (21%). Pełny rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy Pana(i) zdaniem uchodźcy z Ukrainy powinni mieć dostęp do dodatkowego, jednorazowego świadczenia w wysokości 300 zł?”, przedstawia rysunek 8.

Rysunek 8. Czy Pana(i) zdaniem uchodźcy z Ukrainy powinni mieć dostęp do dodatkowego, jednorazowego świadczenia w wysokości 300 zł? (N=380)

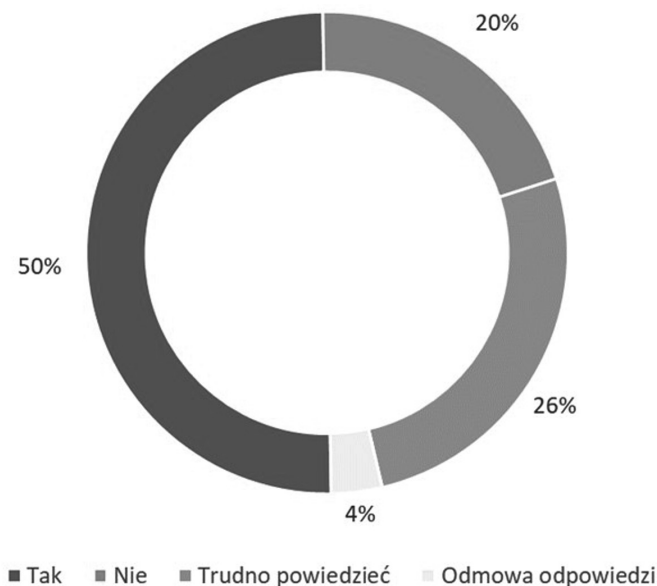
OCENA ZREFINANSOWANIA Z BUDŻETU PAŃSTWA KOSZTÓW ZAKWATEROWANIA I WYŻYWIENIA UCHODźCÓW Z UKRAINY

Kolejnym nowym rozwiązaniem mającym wesprzeć uchodźców z Ukrainy wdrożonym w ramach ustawy o pomocy jest świadczenie pieniężne przeznaczone na pokrycie kosztów zakwaterowania oraz wyżywienia obywateli tego kraju. Warunki przyznania świadczenia reguluje art. 13 ust. 1 ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy, który stwierdza, że:

Każdemu podmiotowi, w szczególności osobie fizycznej prowadzącej gospodarstwo domowe, który zapewni, na własny koszt, zakwaterowanie i wyżywienie obywatelom Ukrainy, o których mowa w art. 1 ust. 1, może być przyznane na jego wniosek świadczenie pieniężne z tego tytułu nie dłużej niż za okres 120 dni od dnia przybycia obywatela Ukrainy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Okres wypłaty świadczenia może być przedłużony w szczególnie uzasadnionych przypadkach.

Podobnie jak w przypadku jednorazowego świadczenia w wysokości 300 zł połowa respondentów objętych badaniem (50%) uważa, że polskie państwo powinno pokrywać koszty zakwaterowania i wyżywienia uchodźców z Ukrainy w wysokości np. 40 zł dziennie na osobę. Przeciwny temu rozwiązaniu jest co piąty Polak (20%), a co czwarty nie ma zdania w tym temacie (26%). Pełny rozkład odpowiedzi przedstawia rysunek 9.

Rysunek 9. Czy Pana(i) zdaniem polskie państwo powinno pokrywać koszty zakwaterowania i wyżywienia uchodźców z Ukrainy w wysokości np. 40 zł dziennie za osobę? (N=380)

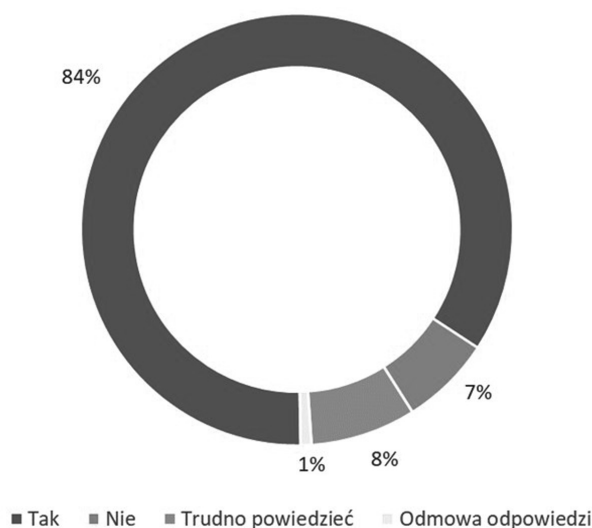

OCENA DOSTĘPU DO POLSKICH SZKÓŁ DZIECI UCHODźCÓW Z UKRAINY

Ostatnim rozwiązaniem mającym na celu udzielenie pomocy uchodźcom, które zostało zweryfikowane w ramach badania opinii publicznej, było umożliwienie kształcenia dzieci z Ukrainy w polskich placówkach edukacyjnych. Szczegółowe zasady kształcenia określiło rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 marca 2022 r. w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy¹⁸.

Ze wszystkich rodzajów wsparcia, których zasadność wdrożenia oceniali respondenci, największa akceptacja dotyczy przyjmowania dzieci uchodźców do szkół. Na pytanie: „Czy dzieci uchodźców z Ukrainy powinny być przyjmowane do polskich szkół?”, przeszło cztery piąte Polaków w wieku 16–65 lat (84%) odpowiedziało „tak”. Ukraińskich dzieci w polskich szkołach nie chce 7% badanych. Pełny rozkład odpowiedzi na to pytanie prezentuje rysunek 10.

Rysunek 10. Czy dzieci uchodźców z Ukrainy powinny być przyjmowane do polskich szkół? (N=380)

Źródło: opracowane własne.

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 marca 2022 r. w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy (Dz.U. z 2022 r., poz. 645), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000645/O/D20220645.pdf> (dostęp: 16.06.2022).

PODSUMOWANIE

24 lutego 2022 r. armia Federacji Rosyjskiej zaatakowała Ukrainę. Tego samego dnia do Polski zaczęli napływać pierwsi uchodźcy. Po przeszło dziewięciu miesiącach konfliktu zbrojnego granicę z Polską przekroczyło 8,254 mln Ukraińców, w tym 6,427 mln osób wróciło do tego państwa (stan na dzień 7 grudnia 2022 r.)¹⁹. Jest to zjawisko bezprecedensowe w Europie po II wojnie światowej.

Bezprecedensowa jest również skala pomocy udzielonej przez obywateli Polski uchodźcom z Ukrainy, jak również organy władzy publicznej, administrację rządową oraz samorządową. Na podstawie wyników badania opinii publicznej, które zostało zrealizowane przez Katedrę Socjologii Polityki i Marketingu Politycznego Wydziału Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, można jednoznacznie stwierdzić, że Polacy w wieku 16–65 lat jednoznacznie opowiadają się za wsparciem (pomocą) Polski dla Ukrainy w czasie wojny z Rosją. Deklaruje tak 91% badanych, a tylko 3% nie podziela tego stanowiska. Deklaracjom tym towarzyszą konkretne działania. Przeszło dwie trzecie Polaków (69%) deklaruje, że udzieliło pomocy uchodźcom z Ukrainy. Jedna piąta (20%) nie podjęła działania w tym zakresie. Pomoc udzielana Ukraińcom zazwyczaj wiązała się z przekazaniem odzieży, żywności, środków higieny (75%) oraz pieniędzy (50,8%). Jedna czwarta badanych (23,5%) pomagała Ukraińcom osobiście lub była zaangażowana w wolontariat. Na uwagę zasługuje również niespotykane do tej pory zjawisko polegające na udostępnianiu swoich pokoi, mieszkań oraz domów uchodźcom z Ukrainy. Czynił tak co dziesiąty Polak (12,7%) deklarujący udzielenie pomocy obywatelom Ukrainy, którzy przybyli po 24 lutego 2022 r.

Poza pomocą udzielaną osobiście Polacy opowiadają się za rozwiązaniami systemowymi wdrażanymi przez państwo. Kluczowe było uchwalenie, a następnie wdrożenie ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy. Warto nadmienić, że ww. ustawa zaczęła obowiązywać wstecz, tj. z dniem 24 lutego 2022 r.

Przyjęcie ustawy spotkało się z aprobatą Polaków. Trzy czwarte (75%) uważa, że było to zasadne, a przeciwnikiem tego aktu normatywnego jest co dziesiąty badany (12%)²⁰. Wśród pomocowych rozwiązań, które zostały wdrożone na mocy niniejszej ustawy oraz innych przepisów, do grupy o największym poziomie akceptacji należą: umożliwienie przyjęcia dzieci uchodźców z Ukrainy do polskich szkół (84% za, 7% przeciw); dostęp do bezpłatnej opieki zdrowotnej (59% za, 17% przeciw); dostęp do dodatkowego, jednorazowego świadczenia w wysokości 300 zł (51% za, 26% przeciw) oraz pokrycie kosztów zakwaterowa-

¹⁹ Straż Graniczna, Tweet @Straz_Graniczna...

²⁰ Z agregacji wyłączono odpowiedź „Nie słyszałam/słyszałem o tej ustawie” na pytanie: „Czy przyjęcie ustawy o pomocy dla obywateli Ukrainy, którzy przybyli do Polski w związku z działaniami wojennymi, było zasadne?”.

nia i wyżywienia uchodźców z Ukrainy (50% za, 20% przeciw). Należy jednak zaznaczyć, że Polacy w wieku 16–65 lat biorący udział w badaniu sprzeciwiają się objęciem uchodźców z Ukrainy świadczeniami rodzinnymi oraz wychowawczymi, w tym programem 500 plus (42% przeciw, 28% za), oraz pomocą społeczną, w tym zasiłkami (37% przeciw, 31% za).

Analizując społeczną percepcję pomocy uchodźcom z Ukrainy, w tym rozwiązań ujętych w ww. ustawie oraz innych aktach normatywnych, należy stwierdzić, że Polacy po 24 lutego 2022 r. radykalnie zmienili swoje nastawienie do tego narodu. Jak wskazują ostatnie badania przeprowadzone przez CBOS²¹ przed wojną rosyjsko-ukraińską, tj. w okresie od 3 do 13 stycznia 2022 r., dwie piąte badanych (41%) darzyło Ukraińców sympatią, jedna czwarta (25%) niechęcią i niemalże tyle samo respondentów (27%) miało do nich stosunek obojętny. Dla porównania w odniesieniu do Rosjan dominowały oceny negatywne (38%), sympatią darzyło ten naród 29% Polaków i niewiele mniej (27%) miało stosunek obojętny. Po rozpoczęciu działań wojennych społeczna percepcja uchodźców z Ukrainy mierzona opracowanym przez autora holistycznym wskaźnikiem *Social Perception of Migrants Index* (SPMI) była zdecydowanie bardziej pozytywna. Na przełomie kwietnia i maja 2022 r. cztery piąte Polaków w wieku 16–65 lat (78%) postrzegało uchodźców z tego kraju pozytywnie (w tym 42% bardzo pozytywnie), a negatywną percepcję miał zaledwie co dziesiąty badany (8%, w tym 2% bardzo negatywną). W wymiarze neutralnym oceniało uchodźców z Ukrainy około 14% respondentów.

Można jednoznacznie stwierdzić, w nawiązaniu do wypowiedzi B. Szmulika, że dzięki podjętym działaniom legislacyjnym oraz administracyjnym poszerzono system gwarancji prawnych w odniesieniu do uchodźców z Ukrainy, którzy przebywają na terytorium Polski po 24 lutego 2022 r. Działania te były i są nakierowane na urzeczywistnianie szeroko pojętego dobra wspólnego i respektowanie zasad etycznych, o których m.in. rozprawiano na łamach opracowania pod redakcją J. Itrich-Drabarek, *Etyka sfery publicznej*. Warto w tym miejscu przypomnieć, że termin *administrare*, poza znaczeniami najczęściej badanymi i definiowanymi w literaturze przedmiotu, oznacza również, a w obecnych uwarunkowaniach przede wszystkim, „bycie pomocnym”.

²¹ CBOS, *Komunikat z badań nr 21/2022. Stosunek do innych narodów*. Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (381) przeprowadzono w ramach procedury *mixed-mode* na reprezentatywnej imiennej próbie pełnoletnich mieszkańców Polski, wylosowanej z rejestru PESEL. Badanie zrealizowano w dniach od 3 do 13 stycznia 2022 r. na próbie liczącej 1135 osób (w tym 46,4% metodą CAPI, 33,1% – CATI i 20,4% – CAWI), https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_021_22.PDF (dostęp: 16.06.2022).

REFERENCES

- CBOS, *Komunikat z badań nr 21/2022. Stosunek do innych narodów*, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_021_22.PDF (dostęp: 16.06.2022)
- Doroszewski W. (red.), *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1963
- Dziennik Gazeta Prawna, *Ilu obywateli Ukrainy uzyskało numery PESEL? Urząd podaje dane*, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8572320,obywatele-ukrainy-pesel.html> (dostęp: 8.12.2022)
- Encyklopedia Administracji Publicznej*, <http://encyklopediaap.uw.edu.pl/index.php/Administracja> (dostęp: 16.06.2022)
- Główny Urząd Statystyczny, *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2021 r. Stan w dniu 30 czerwca*, Warszawa 2021
- IBM SPSS Statistics, *Tabele krzyżowe: Statystyki*, <https://www.ibm.com/docs/pl/spss-statistics/27.0.0?topic=crosstabs-statistics> (dostęp: 16.06.2022)
- Itrich-Drabarek J. (red.), *Etyka sfery publicznej*, Warszawa 2017
- Itrich-Drabarek J. (red.), *Encyklopedia administracji publicznej*, Warszawa 2018
- Itrich-Drabarek J., *The Transformation of the Public Administration*, „Studia Polilogiczne” 2020, t. 15
- Komisja Europejska, *Statystyki dotyczące migracji do Europy*, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_pl#RefugeesinEurope (dostęp: 16.06.2022)
- Majewska M., *Kraska podał miesięczny koszt opieki medycznej uchodźców z Ukrainy. „Nie szczedzimy pieniędzy”*, <https://pulsmedycyny.pl/kraska-podal-miesieczny-koszt-opieki-medycznej-uchodzcow-z-ukrainy-nie-szczedzimy-pieniedzy-1144103> (dostęp: 16.06.2022)
- Porozumienie administracyjne w sprawie stosowania Umowy między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym, podpisane w Kijowie dnia 18 maja 2012 r. (Dz.U. z 2013 r., poz. 1375), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20130001375/O/D20131375.pdf> (dostęp: 16.06.2022)
- Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 marca 2022 r. w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy (Dz.U. z 2022 r., poz. 645), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000645/O/D20220645.pdf> (dostęp: 16.06.2022)
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Rządowy projekt ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2069>, druk nr 2069 (dostęp: 16.06.2022)
- Staniszewski R., *Spoleczna percepcja uchodźców z Ukrainy, migrantów oraz działań podejmowanych przez rząd Mateusza Morawieckiego – raport z badania opinii publicznej*, https://www.researchgate.net/publication/361039890_Spoleczna_percepcja_uchodzcow_z_Ukrainy_migrantow_oraz_dzialan_podejmowanych_przez_rzad_Mateusza_Morawieckiego_-_raport_z_badania_opinii_publicznej, DOI: 10.13140/RG.2.2.17930.34243 (dostęp: 16.06.2022)
- Straż Graniczna, Tweet @Straz_Graniczna, https://twitter.com/Straz_Graniczna/status/1600746427503689728 (dostęp: 8.12.2022)
- Szmulik B., Serafin S., Miaskowska-Daszkiewicz K. (red.), *Zarys prawa administracyjnego*, Warszawa 2016

Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym, sporządzona w Kijowie w dniu 18 maja 2012 r. (Dz.U. z 2013 r., poz. 1373), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20130001373/O/D20131373.pdf> (dostęp: 16.06.2022)

Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. z 2022 r., poz. 583), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000583> (dostęp: 16.06.2022)